

GRAVURE SINT GERLACH

Jos Lodewick

Heemkundevereniging Houthem-St. Gerlach

Op 5 januari 2022, de feestdag van Sint Gerlach, verscheen op twitter een tot nu toe onbekende afbeelding van hem (afb 1). Het plaatje was erop gezet door dr. Evelyne Verheggen, erfgoeddeskundige en cultuurhistorica voor religieus erfgoed, die het in februari 2020 bij een kunsthandelaar in Wolfegg ontdekte. Zij vond een aantal jaren geleden ook al twee drukplaten van prentjes van Sint Gerlach (afb.2 en 3) op een kunstveiling in Haarlem. Deze zijn sindsdien in de schatkamer van Sint Gerlach te bewonderen. Ook kreeg de schatkamer nog een derde drukplaat waarmee prentjes van Sint Gerlach werden gemaakt in de 18^e eeuw (afb.4).

De publicatie van het actuele prentje leverde een stortvloed van reacties op. Hiervan gebruikmakend en van wat eigen naspeuringen is dit artikelje tot stand gekomen.

Wat meteen opvalt is de kwaliteit van het 'nieuwe' prentje. Die is veel beter dan die van de andere prentjes. Reden om eens goed te kijken wat er precies op het prentje staat.

Allereerst valt het oog op een tekst onderaan het prentje.

"HONORI

S[ancti] Gerlaci, Gerlacensis Monasterij fundatoris, MEMORIAE Reverend^{issij}mi P.P. Francisci à Longo Prato Consiliarij et Eleemosijnarij Christianis^{issij}mi Galliarum Regis, Monasterium Praemonstrati et Vallis Secretae Abbatis Gener[alis] Ord[inis] Praemonstr[at]is dicabat & fieri curabat, F. Guilielmus à Krummenstoll Coadjutor S[ancti] Gerlaci".

Wat vrij vertaald wil zeggen : *Ter ere van Sint Gerlach, stichter van het klooster van Gerlach, ter herinnering aan de zeereerwaarde Vader Franciscus van Longpré, raadsheer en aalmoezenier van de allerchristelijkste Gallische (Franse) koning, van het klooster van Praemontré en Val Secret generaal-abt van de Praemonstratenzer orde, samengesteld en voltooid door F. Willem van Krummenstoll, co-adjutor (vice-proost) van [het klooster] van de H. Gerlach.*

Professor Peter Nissen vermoedt "dat de prent gemaakt is voor de 'S. Gerlaci confessoris et eremitae vita', die in 1609 in druk verscheen bij Georg Fleischmann in Würzburg. Zij werd gemaakt op gezag van François II de Longpré (dat is de Franciscus a Longo Prato van het onderschrift). Hij was van 1572 tot zijn overlijden op 3 april 1613 abt van de in 1113 gestichte abdij van Val-Secret (Aisne) en vanaf 1596 ook van Prémontré en dus generaal-abt van de norbertijnen (zie C.L. Hugo, *Sacri et canonici ordinis praemonstratensis annales*, Nancy 1734).

Wilhelm Krummenstoll (de Guilielmus von Krummenstoll van het onderschrift) was norbertijn van de in 1145 gestichte abdij, later rijksstift, van Weissenau bij Ravensburg. Hij vervulde ook verschillende bestuurlijke functies in de orde."

Daarmee hebben we een eerste indicatie over de ouderdom van de prent. Tot nu toe was deze Wilhelm van Krummenstoll niet bekend als plaatsvervangend proost of kapelaan in het klooster. Een coadiutor had doorgaans het recht van opvolging. Dat is hier dus niet gebeurd. Erasmus Ghoye werd immers opgevolgd door Lambertus Woet. Kennelijk hebben de stiftsdames van hun vrije keuzerecht gebruik gemaakt. Verder is opmerkelijk dat enkele jaren nadat proost Erasmus Ghoye op aandringen van bisschop Henricus Cuyckius een verse '*Vita beati Gerlaci eremytae*' had uitgegeven, ook de generaal-abt van de norbertijnen het nut van een nieuwe levensbeschrijving van Sint Gerlach inzag.

Als we de afbeelding verder bekijken vinden we nog een aanwijzing over de ouderdom van de prent. Centraal in het grote medaillon is Gerlach zelf afgebeeld, zoals de tekst in de halo rond zijn hoofd aangeeft. Hij is gekleed in het habijt van de norbertijnen met een Jeruzalemkruis op de borst. Daaronder zijn nog gedeelten van zijn harnas en maliënkolder zichtbaar. In zijn rechterhand heeft hij zijn pelgrimsstaf, die hij in de put houdt (net zoals bij de prentjes op afbeeldingen 2, 3 en 4).

In zijn linkerhand houdt hij een palmtak, in de christelijke kunst het symbool van de overwinning op de dood. Een verwijzing naar zijn heiligheid? Op de voet van de put heeft de maker van de gravure zijn naam aangebracht. "I.[ohan] Leipolt fecit" (*Iohan Leipolt heeft het gemaakt*). Deze leefde van 1579 tot 1642. Hiermee hebben we een bevestiging van de periode waarin de prent is ontstaan.

Achter de put is een puthuisje zichtbaar. Een man is bezig water uit een omhoog getakelde emmer in een kruik te gieten. Of misschien is het wel wijn, een verwijzing naar het wijnwonder dat in de vita (levensbeschrijving) beschreven staat en dat ook op een fresco in de kerk uitgebeeld wordt.

Aan de linkerkant van Gerlach zien we zijn holle eik staan waarin hij neer-knielt. Ernaast graast wat vee en zit een veehoeder uit te rusten. Links en rechts zijn ook nog wat mensen zichtbaar die op het land aan het werk zijn. Op de achtergrond, achter de holle eik, is de kerk en het klooster zichtbaar.

De tekst rondom het medaillon luidt: "MILES ARMA MUTAT CUM VESTE PRAEM.[ONSTRATENSIS] AUTHORIT[AT]e ADRIAN.[I] IV; CAVA QUERCU LATET AQUA PUTEALI IN VINUM CONVERSA FRUITUR".

(Zijn wapenuitrusting verruilt hij voor het kleed van de praemonstranzers, op gezag van Adrianus IV; hij trekt zich terug in een holle eik en gebruikt water uit een put dat in wijn veranderd werd).

Bovenaan het prentje zien we nog twee kleinere medaillons en twee wapenschilden.

Het (voor de kijker) linker medaillon bevat een tafereel dat ook op een fresco in de kerk is afgebeeld en in zijn vita beschreven staat. Gerlachus knielt bij paus om te biechten.

De tekst in de rand van het medaillon luidt: "Mittitur Jeros.^{[al]mam} ab Eug.^[genio] III ubi 7 annos pecora pascit".

(Hij wordt naar Jeruzalem gezonden door Eugenius III, waar hij 7 jaren het vee hoedt.)

In het rechter medaillon zien we een vrouw in een habijt met in haar handen een sluier. Ze kijkt naar een lege zetel of troon boven de wolken (in de hemel). De vrouw staat naast een riviertje dat verderop in een grote rivier (de Rijn ?) uitmondt met op de achtergrond een stad of kloostercomplex. Het randschrift laat geen twijfel over de persoon in het medaillon. "S[ancta] Hildegard thronum eius videt" (*De heilige Hildegard ziet zijn troon.*) Dit tafereel wordt ook in zijn vita beschreven. Hildegard van Bingen zag in een van haar visioenen een lege troon in de hemel staan. Op haar vraag voor wie die bestemd was, kreeg ze te horen dat deze voor de Gerlach in gereedheid gebracht was. Als teken van haar waardering voor hem schonk ze Gerlach de sluier die ze bij haar professie gekregen had.

Tussen de twee medaillons zien we twee wapenschilden.

Het linker bevat de Habsburgse dubbeladelaar. Dit wapen werd door de stift-dames regelmatig gebruikt om aan te geven dat het klooster van Sint Gerlach een Habsburgse enclave was binnen het staatse, protestantse gebied en dat het dus machtige beschermers had.

Het tweede wapenschild roept meer vragen op. Het schild is afgezet door een rozenkrans. Volgens de tradities en regels van de kerkelijke heraldiek mogen geproefste leken, mannen die de lagere wijdingen ontvingen maar geen priesters zijn, en vrouwelijke religieuzen een rozenkrans om hun wapen hangen. Dat zou erop kunnen wijzen dat het het wapen van Hildegard van Bingen is, waarbij de hoed mogelijk erop wijst dat ze abdis is. Bijzonder is verder dat de rozenkrans uit zes tientjes bestaat, een zogenaamde Birgittijne rozenkrans. Deze extra lange rozenkrans wordt toegeschreven aan Sint Birgitta van Zweden (1303-1373). Wat de relatie tussen deze twee patronessen van Europa in dit kader is en wat de betekenis van dit wapenschild op dit prentje precies is, kan misschien in de toekomst nog eens duidelijk worden. De tekst in het midden boven de Franse lelie (of is het een pijlpunt?) luidt: "stemma disciplina" (*stamboom discipline*) en die eronder: "inter utrima" (*van beide zijden*).

De twee medaillons aan de onderkant van de prent bevatten ook taferelen die in de vita beschreven worden.

Links zien we Sint Gerlach op zijn sterfbed. Van boven een wolk (vanuit de hemel) reikt Sint Servaas hem de communie aan, zoals het randschrift vermeldt. “S.[anctus] Servatius morituum communicat” (St. Servaas geeft de stervende de communie).

Aan de rechterzijde zien we een aantal mensen, enkele met krukken, bij een open graf staan waarin Gerlachus gelegen is. Het randschrift van dit medaillon luidt: “Mortuus varia patrat miracula” (De dode brengt verschillende wonderen tot stand).

Tussen de medaillons staan nog twee wapenschilden.

Op het linker zien we een schild voor de helft gevuld met lelies en op de andere helft een palmtak met twee rozen, er boven een mijter en twee kromstaven. Het ligt voor de hand dat het het wapen van Abt François II de Longpré is. De mijter en de twee kromstaven (hij was immers abt van twee abdijen) duiden daarop. De lelies komen dan waarschijnlijk van het wapen van de orde van Prémontré en de palmtak met de rozen wellicht van het wapen van de abdij van Val Secret. Het rechter wapenschild is verdeeld in vier kwartieren, waarvan er twee Gerlach in zijn holle eik laten zien en twee een druiventros. Misschien het wapen van het klooster van Sint Gerlach? Ook hierover kan iemand in de toekomst wellicht nog duidelijkheid verschaffen.

Ook tussen deze twee wapenschilden ontwaren we nog een tekst boven een omgekeerde lelie of pijlpunt: "hanc ex cute quercum" (*uit de bast van deze eik*). Waarschijnlijk hebben de teksten boven en onder de pijlpunten een diepere betekenis. Deze ontgaat me vooralsnog.

Al met al bevat dit 'eenvoudig' prentje een enorme hoeveelheid informatie en is de graveur met grote precisie te werk gegaan. Het lijkt welhaast alsof hij zoveel mogelijk verhalen uit de vita in de prent heeft willen vastleggen. Misschien hebben de stiftsdames deze prent (en mogelijk nog andere) 150 jaar later gebruikt om aan Schöpfung uit te leggen welke taferelen zij in de kerk wilden zien.

Met dank aan: Evelyne Verheggen, Olivier Mertens, Peter Nissen, Jef van Osta, Herman Janssens.

Afb. 2

Afb. 3

Afb. 4

De Holle Eik

Café – Zaal – Terras
Evenementenaccommodatie

sfeervol & gastvrij

- feesten-
- concerten-
- recepties-
- vergaderingen-
- buffetten-
- koffietafels-

Baron de Selysstr. 4, Houthem-St. Gerlach

www.deholleeik.nl / tel. 043-6044844

De Holle Eik

CAFÉ – TERRAS – ZALENCENTRUM

